www.edcbmj.ir e-ISSN: 2345-5284

Education Strategies in Medical Sciences (ESMS)

Journal homepage: www.edcbmj.ir/en e-ISSN: 2345-5284

Baqiyatallah University of Medical Sciences

Identifying and Validating the Principles and Objectives of the Moral Education Curriculum Model

Khadijeh Alipour Moghaddam [1], Hassan Maleki [2,*]

[1] *Department of Educational Science, Payam Noor University, Tehran, Iran*
[2] *Department of Curriculum Planning, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran*

**Corresponding author: Hassan Maleki, Department of Curriculum Planning, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran., Email: malaki_cu@yahoo.com*

Article Info

Keywords: *Accreditation, Curriculum, Ethical education, Principles, Objectives*

Abstract

Introduction: Contemporary education is encountered with the issue of moral education. The importance of moral education in educational systems is evident and indisputable. The present study aimed to identify and validate the principles and objectives of the moral education curriculum model.

Methods: This study has a mixed-methods design with qualitative and quantitative parts. In the qualitative part, a comparative content analysis method was employed, and in the quantitative part, the survey method was used. In content analysis, 54 articles were evaluated according to pre-defined criteria. The resulting data were integrated to form the proposed model. The research tool used for survey was a researcher-made questionnaire, whose validity was confirmed by five experts in educational science. To validate the proposed model, 85 experts in the field of educational science were selected purposely, and the proposed model was validated based on their views. The results were analyzed in SPSS 18 software.

Results: The designed model has an integrated approach to the elements of moral education curriculum. The first and foremost level of this model comprises Islamic foundations, and at the higher level are the principles derived from these foundations. Islamic principles guided the model objectives, which, similar to a filter, prevented the intrusion of elements contrary to Islamic values into the moral education curriculum.

Conclusion: In the light of the fundamentals and principles of ethical education curriculum with an Islamic approach and given the components of formal and hidden curricula in accordance with the goals of this model, ethical education and learning of moral skills and competencies can be achieved.

Copyright © 2020, Education Strategies in Medical Sciences (ESMS). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages, provided the original work is properly cited.

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-20]

مجله راهبردهای آموزش در علوم پزشکی
دوره ۱۵، شماره ۳، ۱۴۰۱
صفحات: ۲۸۰-۲۸۹

شناسایی و اعتباریابی مبانی و اهداف الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی

خدیجه علی پور مقدم [۱]، حسن ملکی [۲*]

[۱] *گروه علوم تربیتی ، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران*
[۲] *گروه برنامه ریزی درسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران*

*نویسنده مسوول: حسن ملکی ، گروه برنامه ریزی درسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. ایمیل: malaki_cu@yahoo.com

چکیده

مقدمه: تعلیم و تربیت معاصر با مسئله تربیت اخلاقی روبه رو است. اهمیت تربیت اخلاقی در نظام های آموزشی و پرورشی، امری بدیهی و غیرقابل انکار است. بنابراین، پژوهش حاضر با هدف شناسایی و اعتباریابی مبانی و اهداف الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی صورت گرفته است.

روش‌ها: تحقیق حاضر به صورت ترکیبی و شامل بخش‌های کیفی و کمی است. در بخش کیفی از روش تحلیل محتوای کیفی به‌صورت قیاسی و در بخش کمی از روش تحقیق پیمایشی استفاده شد. در تحلیل محتوی، ۵۴ مقاله مطابق معیارهای مورد نظر بررسی شد. برای تشکیل الگوی پیشنهادی، داده‌های حاصله تلفیق شدند. ابزار تحقیق پیمایش، پرسش‌نامه محقق‌ساخته بود که روایی آن به تایید ۵نفر متخصص حوزه علوم تربیتی رسید .برای اعتباربخشی الگوی پیشنهادی، ۸۵ نفر از متخصصان حوزه علوم تربیتی به‌صورت هدفمند انتخاب شدند که الگوی پیشنهادی براساس نظرات آنها اعتباریابی شد. نتایج با استفاده از نرم‌افزار SPSS.18 مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: الگوی طراحی‌شده دارای رویکرد تلفیقی به عناصر برنامه درسی تربیت اخلاقی بود. مهم‌ترین و اولین سطح این الگو مبانی اسلامی بود و در سطح بالاتر، اصول منتج‌شده از این مبانی قرار داشت. مبانی و اصول اسلامی به اهداف این الگو جهت داد و به مانند صافی مانع ورود عناصر مغایر با ارزش‌های اسلامی به برنامه درسی تربیت اخلاقی شد.

نتیجه‌گیری: در پرتو مبانی و اصول برنامه درسی تربیت اخلاقی با رویکرد اسلامی و توجه به مولفه‌های برنامه درسی رسمی و برنامه درسی پنهان مطابق با اهداف این الگو می‌توان به تربیت اخلاقی و یادگیری مهارت‌ها و صلاحیت‌های اخلاقی دست یافت.

واژگان کلیدی: اعتبار یابی؛ برنامه درسی، تربیت اخلاقی، مبانی، اهداف

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-20]

مقدمه

یکی از مسائل مهم، که تعلیم و تربیت معاصر با آن روبه‌روست، مسئله تربیت اخلاقی است. اهمیت تربیت اخلاقی در نظام‌های آموزشی و پرورشی، امری بدیهی و غیرقابل انکار است. اصولاً اخلاق و تربیت اخلاقی، یکی از ارکان اساسی فرهنگ بشری را تشکیل می‌دهد. به همین دلیل، این موضوع از دیرباز در فرهنگ اسلامی مورد توجه بوده و امروز نیز در بسیاری از کشورها مورد توجه پژوهشگران قرارگرفته است (۱).

خداوند متعال، انسان را به نیروی عقل و ابزار معرفت تجهیز کرد و پیامبرانی را با برهانها، روش و احکام و قوانین متین برانگیخت و رسالت سنگین تعلیم و تربیت انسان را به آنها سپرد تا هدف آفرینش انسان در پرتو تعلیم و تربیت فراهم شود. از این رو آموزش و پرورش مهمترین بخش آموزه‌ها و معارف ادیان آسمانی بویژه اسلام را تشکیل می‌دهد. نظام آموزشی ما، یک نظام وارداتی است و بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی مبتنی و استوار نمی باشد، به همین دلیل بسیاری از چالش ها، کاستی ها و مسائلی که آموزش و پرورش ما با آن دست و پنجه نرم می کند، ریشه در مبانی نظری این نظام دارد زیرا این مبانی با اعتقادات، باورها، انتظارات و فرهنگ مردم مؤمن و خداجوی ما همخوانی ندارد (۲).

بنابراین اخلاق و تربیت مهمترین مسائل بشریت در تمام جوامع انسانی بوده و پرورش فضایل اخلاقی یکی از مهمترین اهداف والای رسالت پیامبران ، که در سعادت و فلاح فردی و اجتماعی انسان و نیز در گرو تربیت اخلاقی و تزکیه نفس و آراسته شدن به صفات پسندیده است. که مایه آرامش انسان و سلامت روح می گردد.

اهمیت اخلاق و تربیت اخلاقی به اسلام و جامعه های اسلامی اختصاص ندارد . تجربه نشان داده است که انسان، خواه به دینی آسمانی متدین باشد یا نباشد ، هیچ گاه حتی در دوره مدرن و پسا مدرن از تربیت اخلاقی بی نیاز نیست در دوران معاصر در کشورهای غربی به دنبال پیشرفتهایی که در زمینه علوم تجربی به دست آمد بتدریج اصول اخلاقی و توجه به فضایل و به دنبال آن توجه به تربیت اخلاقی، کمرنگ شده است (۳). بنابراین مقوله اخلاق و تربیت اخلاقی به دلیل نقش بسزایی که در فلاح و رستگاری اخروی و حتی سعادت و صلاح دنیوی فرد و جامعه دارد، همواره مورد توجه غالب فلاسفه ، دانشمندان ، علمای اخلاق و دست اندرکاران تعلیم و تربیت بوده است. این امر در ادیان توحیدی و از جمله دین مبین اسلام جایگاه ویژه ای دارد. (۴).

پس مهمترین نهاد اجتماعی در جامعه ما، آموزش و پرورش می باشد که بر اساس ایدئولوژی اسلام به تربیت اخلاقی دانش آموزان می پردازد. ایدئولوژی اسلام باید در برنامه های درسی مدارس وارد شود و در رفتار دانش آموزان به ظهور برسد. بنابراین توجه مداوم به برنامه های درسی ای که ارزشها و هنجارهای اسلامی را به نمایش می گذارند، مهم و حیاتی می باشد و متخصصان آموزش و برنامه های درسی باید خود آشنا، علاقه مند و متعهد به آموزش و اجرای این ارزشها باشند (۵).

با توجه به مسائل مطرح شده، اندیشمندان اجتماعی و تربیتی و متخصصان تربیت اخلاقی بطور علمی به نظامهای آموزشی توجه نشان می دهند و در صدد هستند معضلات و چالشهای مطرح شده در اجتماع را به کمک نظامهای آموزشی و فرایند تربیت حل و فصل نمایند و درمان آن را در نظام آموزشی جستجو می کنند و به تعبیر مهرمحمدی(۶) تحول در نظامهای آموزش و پرورش به عنوان پیش نیاز اهداف توسعه پایدار در نزد انسانهای هوشمند ارزیابی شده است. شالوده استخراج و تدوین اهداف، اصول، محتوا و روشها را در تربیت دینی از دیدگاه اسلام، اوصاف وجودی انسان، جهان و آفریدگار انسان و جهان می داند که از متون اسلامی استخراج می شوند.

بر این اساس در هر جامعه‌ای بر اساس نظام ارزشی حاکم بر آن در صدد تعلیم و تربیت افرادی است که آرمان‌های خود را در وجود آنها متبلور سازد(۷). بنابراین ماموریت اصلی نظام آموزشی به عنوان یک سازمان، تولید دانش، تربیت و آموزش ، پژوهش و خدمت به جامعه است. همچنین داشتن الزامات اخلاقی و اجتماعی جهت آموزش دانش‌آموزان برای تبدیل شدن به شهروند دموکرات، دلسوز، خلاق و مسئول لازم و ضروری می باشد(۸). لازمه این امر تدوین برنامه های درسی بر اساس اخلاقیات می باشد، برنامه های درسی بر گرفته شده از سایر مکاتب غربی نمی تواند ما را در رسیدن به اهدافمان کمک کند، بخشی از مشکلات ما در آموزش و پرورش این است که، عمدتا نگاههای غرب گرایانه در برنامه درسی وجود دارد و در تدوین برنامه درسی آنها را لحاظ می کنیم(۹). بنابراین چنانچه مبانی و اصول تربیت از آموزه های پیامبران و بزرگان تعلیم تربیت بدرستی تبیین و تحلیل شود، می تواند مناسبترین نمونه برای عملکردهای تربیتی جامعه اسلامی ما تلقی شود. با دقت وتأمل در احادیث و روایات بسیاری که از سیره و سنت نبوی به دست ما رسیده است می توان به استخراج مبانی و اصول مناسبی برای تربیت اقدام کرد (۱۰).

لذا اهمیت تعلیم و تربیت بویژه تربیت اخلاقی اگر چه بدیهی است در این مقطع زمانی خاص از تشخص ویژه ای برخوردار شده، و این بدان دلیل است که تحولات فرهنگی و دگرگونی سامانه ارزشها نیاز به نظام تربیتی منطبق با این تغییر و تحولات را هرچه بیشتر آشکار ساخته است. به طوری که اگر انسان تربیت اخلاقی نداشته باشد، هر چند در سایر جنبه های تربیت مثل عقلانی جسمانی و اجتماعی پیشرفت کرده باشد، موفقیت لازم را به دست نخواهد آورد و دچار عدم توازن خواهد

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-20]

شد. چه بسا غفلت از تربیت اخلاقی، باعث از بین رفتن آثار مثبت دیگر جنبه های تربیت خواهد شد. بر این اساس آگاهی از مبانی ، اصول ضرورت می یابد.

روش ها

تحقیق حاضر به‌صورت تلفیقی (ترکیبی) و شامل بخش‌های کیفی و کمی است. در بخش کیفی از روش تحلیل محتوای کیفی به‌صورت قیاسی و در بخش کمی از روش تحقیق پیمایشی استفاده شد(۱۱). نمونه گیری در هر دو بخش به صورت انتخاب هدفمند بود. در تحلیل محتوا، ابتدا منابع به شکل سیستماتیک مورد بررسی قرار گرفت. بنابراین پایگاه هایی انتخاب شدند که بیشترین و معتبرترین مجلات تخصصی حوزه تعلیم و تربیت و وراشناسی را اشتراک داشتند. در این راستا مقاله های پایگاه های اینترنتی, و نیز موتورهای جستجو گر ProQuest ،Google scholar ، Magiran ،SID ISC، PubMed، sagepub، و مطالعات کتابخانه ای در کتب و مقالات علمی منتشر شده در سال های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۹ جستجو شد. معیار ورود و خروج انتخاب منابع براساس راهنمای دانشگاه یورک انجام شد. معیار ورود شامل سئوال مرور ، راهکارهای جستجوی مقالات، انتخاب مطالعات، استخراج داده ها، ارزیابی کیفیت مقالات و تحلیل داده ها و انتشار و بکارگیری مقالات استفاده شد. برای جلوگیری از خطا و تورش، جستجو، انتخاب مطالعات و استخراج داده ها و نقد توسط دو نفر از پژوهشگران به صورت مستقل از هم انجام گرفت، بررسی توافق بین نتایج جستجو توسط پژوهشگر سوم انجام شد.

در جستجوی اولیه ۲۵۴ مقاله گردآوری شد. پس از گردآوری منابع جهت غربالگری منابع، بر اساس عنوان و چکیده آنها، منابعی که به طور خاص به مبانی و اهداف برنامه درسی تربیت اخلاقی پرداخته بودند، به طور عمیق تر مورد مطالعه قرار گرفت و از مطالب مرتبط آن یاداشت برداری به عمل آمد. در مجموع از بین منابع گردآوری شده ۵۴ مقاله مناسب ارزیابی شد و برای بررسی کامل و مرور ساختارمند وارد مطالعه شد. جهت نگارش و استخراج داده ها از چک لیست پریسما استفاده شد.

برای اعتبار بخشی الگوی پیشنهادی، از روش تحقیق پیمایشی استفاده شد. برای این منظور الگو از نظر متخصصان مورد ارزیابی قرار گرفت. چارچوب کلی الگو به همراه راهنمای مختصر آن برای متخصصان ارسال شد. جامعه آماری شامل کلیه متخصصان حوزه تربیتی که اولا حداقل درجه تحصیلی کارشناسی ارشد و ثانیا صاحب تالیفاتی در زمینه تربیت اخلاقی بودند. لذا۸۵ نفر از متخصصان حوزه علوم تربیتی به‌صورت هدفمند انتخاب شدند که الگوی پیشنهادی براساس نظرات آنها اعتباریابی شد .نتایج با استفاده از نرم‌افزار SPSS 18مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته ها

اطلاعات جمعیت شناختی نشان داد که از مجموع ۸۵ پرسشنامه توزیع شده در بین صاحبنظران ، ۵۵ نفر (۶۴/۷درصد) از شرکت کنندگان مرد (با میانگین سنی ۸/۳۹±۴۱/۸۰ سال) و ۳۰ نفر از شرکت کنندگان (۳۵/۳درصد) خانم (با میانگین سنی ۷/۲۴±۳۸/۱ سال) بودند (جدول۱).

جدول ۱. توزیع فراوانی وضعیت صاحبنظران مورد مطالعه

متغیر	ابعاد	فراوانی	درصد
جنس	مرد	۵۵	۶۴/۷
	زن	۳۰	۳۵/۳
مرتبه علمی	مربی	۶	۸
	استادیار	۴۱	۴۸
	دانشیار	۲۶	۳۰
	استاد	۱۲	۱۴

فراگیران چه در خانواده یا اجتماع یا تجربه بین شخصی، با مسائل و تضادهای زیادی روبه‌رو می‌شوند که ارتباط با آن‌ها و تأمل بر روی آن‌ها، وابسته به اخلاق است (۱۲). به همین دلیل، اخلاق و تربیت اخلاقی یکی از ارکان اساسی فرهنگ بشری محسوب می‌شود که باید توجه به آن، از دوران کودکی شروع شود تا نه‌تنها زمینه حفظ هویت فرد و ملت باشد، بلکه از تنش‌های حاصل از بی‌اخلاقی جلوگیری نماید (13). بر این اساس، اخلاق به‌عنوان یک مؤلفه مهم زندگی، عمل می‌کند و رشد زندگی انسان از اخلاق جدا نیست و به‌نوعی اخلاق ساکن در زندگی است (14)، اما باوجود ساکن بودن در زندگی و زیستن هرروزه افراد با آن، اخلاق هم یک مسئله ساده و هم یک مسئله پیچیده است. ساده است، زیرا یک فرد از دوران کودکی، در سطح معینی از آگاهی اخلاقی قرار دارد که بزرگ‌سالان به‌منظور متمدن شدن، ادب و فهم قوانین آموزش می‌دهند. پیچیده است زیرا اخلاق حاوی محتوا و شکلی غنی و درعین‌حال تعارض‌زا است که نحوه مواجهه با آن دقیقاً با بقا و رشد حیات انسانی مرتبط است. به‌این‌ترتیب، توجه به تربیت اخلاقی برای حفظ برخی از ارزش‌ها که با بقا و رشد حیات انسانی در ارتباطاند، ضروری است، ارزش‌هایی که اگر موردتوجه قرار نگیرند، ممکن است به‌مرور از بین رفته و رها شوند و ارزش‌های جدید که بنیاد

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-20]

قوی ندارند، جایگزین آن‌ها شوند. یافته های ناشی از مطالعه کیفی (تحلیل محتوا مضمونی) در پاسخ به دو سوال تحقیق در خصوص طراحی و تدوین مبانی و اهداف الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی به شرح ذیل است:

سوال اول : مبانی برنامه درسی تربیت اخلاقی چیست؟

۱- اندیشه ورزی و عقلانیت

یکی از ابعاد فکری اسلام ، دعوت به اندیشه ورزی و تفکر است. متون دینی ما مسلمانان توصیه می کنند که انسان همواره با مشاهده جهان هستی ،به قدرت و نشانه های هستی بیندیشد. تفکر در تشریع، تفکر در امور اجتماعی، تفکر در تاریخ و تفکر در خود نمونه هایی از تفکر ذکر شده در اندیشه ها و آثار فیض کاشانی می باشد. مطابق این مبنا، اندیشه ورزی ،ویژگی متمایز کننده بشر از حیوانات و اساس اخلاق و تربیت اخلاقی است چرا که از مجنون انتظار اعمال اخلاقی نمی توان داشت.

۲- جذبه حسن و احسان (خواهان و دوستدار نیکی و احسان)

هر چیزی که باعث سرور آدمی شود و در او رغبتی ایجاد کند، واجد حسن است. حسن گاه از طریق حس و گاه از طریق غیر حس دریافت می شود. از این رو به اعتبار نخست به معنای زیبایی و به اعتبار دوم به معنای خوبی خواهد بود. بنابراین می توان گفت که آنچه دارای حسن است، انسان را برمی انگیزد و کششی در وی پدید می آورد. احسان به معنای آن چیزی است که چیزی را به نحوی قرار دهند که دارای حسن باشد(۷).

۳- خداجویی و بندگی خدا

بر اساس این معیار، تربیت اخلاقی باور به وحدانیت خداوند و بندگی اوست. زیرا اخلاق فاضله در ثبات و دوام خود نیاز به ضامنی دارد که ار آن حفظ و حراست کند و این ضامن چیزی جز توحید و بندگی خدا نیست. در واقع تنها دژ محکمی که می-تواند انسان را از هرگونه خطا و لغزش و رذیلت های اخلاقی باز دارد ،توحید و بندگی خداست. تلاش تمام انبیا این بوده است که با گشودن راه بندگی خدا ،انسانها را به غایت تربیت سوق دهند. لذا در تربیت اخلاقی تقوا و زهد الهی، اصول و دستور العملهایی است که مطابق با فرمایشات فیض باید از آن تبعیت کرد و با بکارگیری روشهایی همچون: مراقبه و محاسبه نفس، خوف و رجا، انجام واجبات و ترک محرمات و.... به آن دست یافت(۱۲).

۴- ضعف (ضعیف بودن انسان از جنبه های مختلف بدنی، عقلی و نفس)

یکی از خصوصیات عمومی انسانها، ضعف در جنبه های مختلف بدنی ،عقلی و نفس است. مقصود از ضعف به عنوان یکی از ویژگیهای عمومی انسان بیشتر ضعف نفس است و زمانی این ضعف آشکار می شود که فرد در رویارویی با تکالیف برخیزد و در برابر قبول مسئولیتها قرار گیرد. مانند ضعفی که انسان در مقابل شهوات از خود نشان می دهد(۹).

۵- هدایت پذیری انسان

به اعتقاد فیض هدایت انسان در جهت سیر الی الله و مکارم اخلاقی یک معیار کلیدی است. از آن جایی که خداوند استعداد خداگونه شدن را در همه انسانها قرار داده است، آدمی باید تبلیغ و تعلیم را دردستور کار خود قرار دهد و با استفاده از روشهایی چون: مناظره و مباحثه ، تادیب، موعظه، ایجاد عادات مطلوب، توام کردن علم با عمل و روش الگویی در این مسیر گام بردارد(۶)

۶- کرامت انسانی (بزرگواری و برخورداری از اعتلای روحی)

کرامت به معنای بزرگواری و نزاهت از پستی و فرومایگی و برخورداری از اعتلای روحی است. رسالت همه پیامبران این بوده است که نفوس آدمیان را به کرامت برسانند.کمال انسان در گرو رشد کرامت اوست و با رشد کرامت در وی، دستیابی به فضایل دیگر نیز امکان پذیر می شود. کرامت انسانی در اطاعت خداست(۱۵).

از نظر اسلام، انسان موجودی شریف است که در بین موجودات از موقعیت ویژه و شان و قدر برخوردار است. بدین لحاظ در تربیت اخلاقی ،باید انسان مکرم را عزیز شمرد و مایه های عزت نفس او را فراهم نمود. از آن جا که عزت حاصل کرامت است ،می توان گفت هر جا عزت باشد کرامت نیز هست. لذا برای حفظ کرامت و عزت آدمی مطابق با دیدگاه فیض باید از روشهایی چون: عیب پوشی، تکریم شخصیت و پرهیز از ذلت و خوارشماری دیگران استفاده کرد(۱۶).

سوال دو: اهداف برنامه درسی تربیت اخلاقی چگونه است؟

با توجه به پیشینه تحقیق و نتایج حاصل از مرحله کیفی پژوهش، یک دسته از اهداف آموزش تربیت اخلاقی به شرح ذیل شناسایی و مشخص شد که عبارتند از:

۱- خودشناسی

تربیت اخلاقی ما را با صفات وحالات واحوال قلب ، یعنی با فضایل و رذایل آشنا می‌سازد و ما را با خود بیشتر آشنا می‌کند. از منظر فیض، فضایل و رذایل هریک به سه دسته تقسیم می شود:

۱. فضایل آدمی در ارتباط با خدا مثل تسلیم و رضا خوف و رجاء، اخلاص، صبر و..
۲. فضایل انسان در ارتباط با خویشتن خویش مثل قناعت، سخاوت، زهد و...
۳. فضایلی که مربوط «به معاشرت اجتماعی» است ، مثل عفو و گذشت، احسان، امانتداریو رذایل نیز که کشتزار و

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-20]

محل نشو ونمای گناهان هستند نیز به سه دسته تقسیم میشوند (۱۷).

۲- خودسازی

تربیت اخلاقی، کیفیت نظیر و پیراسته سازی باطن از رذایل نفسانی و چگونگی شکوفاسازی ارزشهای فطری و ایجاد و تثبیت فضایل اکتسابی را به ما می آموزد و این همان «خودسازی» است(۹).

۳- اعتدال (تعادل روحی و رفتاری)

تربیت اخلاقی، آدمی را به تعادل روحی رهنمون می شود و شاکله و شخصیت او را هنجاری می سازد؛ به گونه‌ای که رفتار و احوال و صفات او از افراط و تفریط دور بماند و تعادل روحی طبیعت ثانوی او شود . ناگفته پیداست که امروز بزرگترین چالش در معاشرت‌ها و روابط اجتماعی، فقدان تعادل روحی است و غالبا افراد در رفتار، گفتار، اندیشه و بینش و نگرش به، دلیل حب و بغض و قضاوت و موضع گیریهای خود به افراط یا تفریط می گرایند(۱۸).

۴- سازگاری اجتماعی (معاشرت اجتماعی)

تربیت اخلاقی، مردم را به صورت راهبردی با آیین دوستی، حسن خلق و معاشرت نیکو آشنا می سازد و به انجام وظایف اجتماعی ترغیب و تشویق نموده، زمینه سازگاری اجتماعی را فراهم می آورد(۱۹).

۵- قرب و عشق الهی

هدف غایی و نهایی تربیت اخلاقی، نزدیک شدن به خدا و حضور وثیق و عمیق و دایم در محضر او، و رستن از ما سوی الله و انقطاع کامل الی الله است. اگرآدمی تهذیب نفس کند و از خود رهیده و از دنیا نیز دل برکند و تعلقات و وابستگیهای مادی و حجاب‌ها را کنار زند به خدا نزدیک می شود و به جایی راه می‌یابد که جز خدا را نمی‌بیند و جز او را نمی شناسد و در این هنگام ، غیب برای او نمایان و دریایی از معارف بر او مکشوف می شود (۱۶).

۶- دستیابی به شهود

تربیت انسان ولایت مدار، انسان متشبه به باری تعالی ، تربیت انسان کامل طبق مبانی دینی مهمترین اهداف اصلی در برنامه درسی تربیت اخلاقی است و اهداف دیگری نظیر قدر شناسی، ارزشگذاری به میراث علمی رشته خویش، صداقت، احترام، امانت داری در نشر افکار دیگران ، نقد منصفانه دیدگاه های دیگران و صبر و تحمل در مقابل دیدگاه های مخالف مورد توجه قرار گرفته است(۱۵).

۷- مالکیت و تسلط بر نفس

فیض کاشانی اولین هدف تربیت اخلاقی را اصلاح نفس می داند و بر اهمیت آن تأکید دارد. نخستین سیاستی که سزاوار است انسان با آن آغاز کند، سیاست نفس خود اوست. یعنی اول باید در اصلاح نفس خود بکوشد، سیاست و تدبیرش را در آن کار و کوشش به کار برده، خویشتن را صالح و نیکو بنماید. چه نفس آدمی نزدیک ترین و محترم ترین چیزها نسبت به او و در میان آنها به عنایت و توجه سزاوارتر و شایسته تر است(۱۸).

۸- دستیابی به سعادت اخروی و ابدی

به عقیده فیض کاشانی، سعادت حقیقی عبارت از امری است که ذاتاً مطلوب است و به دلیل خودش گزینش می شود و مسلم است آنچه مطلوب بالذات است و امور دیگر هم به سبب آن مطلوب واقع می شود، برتر از امری است که به دلیل چیزهای دیگر طلب می شود .سعادت بالاترین چیزی است که انسان به دنبال کسب آن است و هدایت به راه سعادت نیز بالاترین هدایت ها، چرا که شرافت هدایت ها به غایاتی است که به آن رهنمون می گردند، سعادت بزرگ در نزدیکی به حق اول است که مطلوب های دیگر در برابر آن ناچیز است و حکمای الهی میل و رغبتشان برای نیل به این سعادت، بیش از رسیدن به سعادت جسم است .وی راه کسب سعادت را نیل به کمال در دو قوه علمی و عملی می داند. وی توصیه می کند که همه برای تحصیل سعادت حقیقی بکوشند وی می گوید :ای برادر شفیق، این سیره نیکو را به کار گیر و از ضد آن بپرهیز، سعادت حقیقی را به دست آور و از شقاوت حقیقی برحذر باش . پس شایسته است که از الم ابدی بترسی و به سعادت و مصلحت جاودانی راغب باشی (۱۹).

۹- توحید و یگانگی

به اعتقاد فیض در آفاق وجود و اندرون نفوس و در هر چه خدواند آفریده است آیات روشن و دلایل آشکاری بر هستی خداوند سبحان و یگانگی و الوهیت و دیگر صفات او به طرق مختلف و وجوه گوناگون وجود دارد و در قرآن مجید برای جلب توجه و ارشاد مردم به پاره ای از آنها اشاره شده است. در سوره های ابراهیم(آیه ۱۰)، بقره(۱۶۴) ، انعام(۹۶-۹۵)، یونس(۵ و ۶)، نحل(۷۹)، روم (۲۰ تا ۲۵)و ... برای بیداری و هشیاری ارباب خرد از این قبیل آیات فراوان دیگری در قرآن موجود است و هر کس در مضمون این آیات دقت کند، به شگفتیهای خلقت خداوند در زمین و آسمان بنگرد ،هرچند کمترین عقل را داشته باشد، می فهمد که این دستگاه شگرف و نظام متقن نمی تواند از صانعی مدبر و پروردگاری حکیم بی نیاز باشد(۱۶).

اعتبار یابی

برای محاسبه اعتباریابی الگو از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است که نتایج آن در جدول ۱ آمده است. اگر آلفای کرونباخ مشاهده شده بیشتر از ۰/۷۰ باشد، پرسش‌نامه دارای پایایی قابل قبولی است.

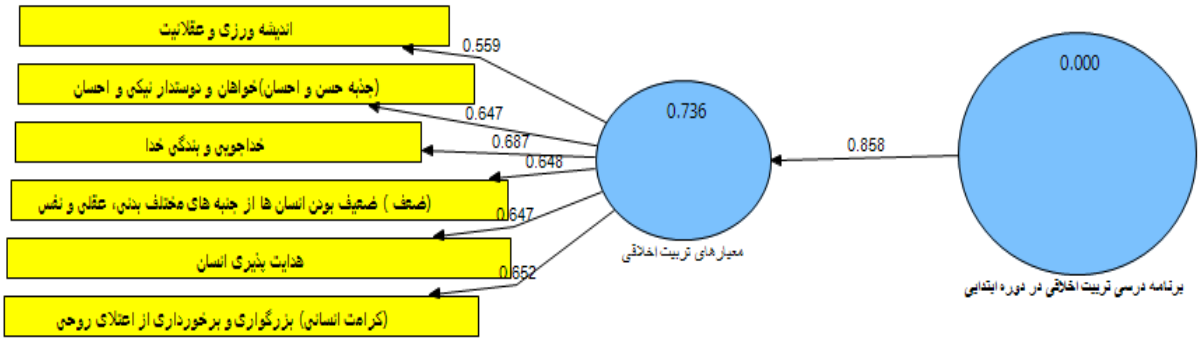
نتیجه آزمون تحلیل تأییدی عاملی متغیر مبانی تربیت اخلاقی نشان می دهد، شاخص« خداجویی و بندگی خدا» با بار عاملی ۰/۶۸ بیشترین تاثیر و شاخص« اندیشه ورزی و عقلانیت » با بار عاملی ۰/۵۵ دارای کمترین تاثیر می باشد.

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-20]

نتیجه آزمون تحلیل بارهای عاملی متغیر مبانی تربیت اخلاقی نشان می دهد، تمام بارهای عاملی شاخص ها از ۰/۴ بیشتر است. لذا مدل از پایایی مناسبی برخوردار است.

نتیجه آزمون تحلیل تأییدی عاملی متغیر اهداف تربیت اخلاقی نشان می دهد، شاخص« خودسازی انسان ها» با بار عاملی ۰/۸۷ بیشترین تاثیر و شاخص« اعتدال رفتاری » با بار عاملی ۰/۳۶ دارای کمترین تاثیر می باشد.

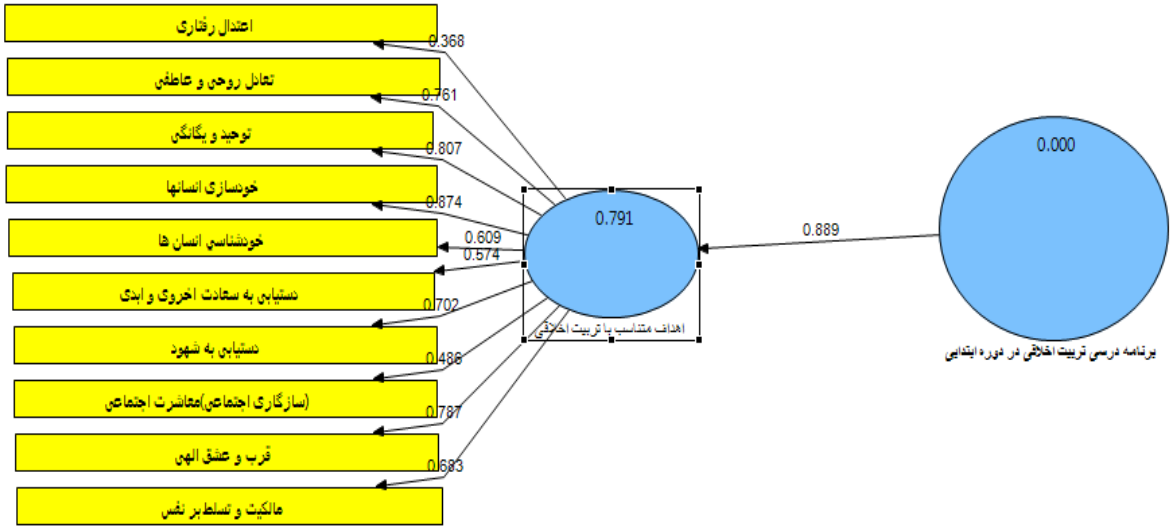
نتیجه آزمون تحلیل بارهای عاملی عنصر اهداف آموزشی در برنامه درسی مبتنی بر تربیت اخلاقی نشان می دهد، تمام بارهای عاملی شاخص ها از ۰/۴بیشتر است. لذا مدل از پایایی مناسبی برخوردار است.

شکل۱. خروجی pls برای تحلیل عامل تأییدی متغیر مبانی تربیت اخلاقی

جدول۱. بارعاملی و واریانس تبیین شده متغیر مبانی تربیت اخلاقی

عنصر	شاخص ها	بار عاملی	R2	مقدار تیT
مبانی تربیت اخلاقی	اندیشه ورزی و عقلانیت	۰/۵۵	۰/۳۰	۴/۷۲
	جذبه حسن و احسان(خواهان و دوستدار نیکی و احسان)	۰/۶۴	۰/۴۱	۱۱/۶۳
	خداجویی و بندگی خدا	۰/۶۸	۰/۴۶	۱۱/۰۸
	ضعف (ضعیف بودن انسان ها از جنبه های مختلف بدنی، عقلی و نفس)	۰/۶۴	۰/۴۱	۹/۰۶
	هدایت پذیری انسان	۰/۶۴	۰/۴۱	۷/۴۳
	کرامت انسانی(بزرگواری و برخورداری از اعتلای روحی)	۰/۶۵	۰/۴۲	۷/۸۳

شکل۲. خروجی pls برای تحلیل عامل تأییدی اهداف آموزشی در برنامه درسی مبتنی بر تربیت اخلاقی

جدول۲. بارعاملی و واریانس تبیین شده شاخص های اهداف آموزشی در برنامه درسی مبتنی بر تربیت اخلاقی

عنصر	شاخص ها	بار عاملی	R2	مقدار تیT
اهداف	اعتدال رفتاری	۰/۳۶	۰/۱۳	۴/۱۲
	تعادل روحی و عاطفی	۰/۷۶	۰/۵۷	۱۵/۳۰
	توحید و یگانگی	۰/۸۰	۰/۶۴	۱۶/۸۵
	خوسازی انسان ها	۰/۸۷	۰/۷۵	۴۴/۴۴
	خودشناسی انسان ها	۰/۶۰	۰/۳۶	۱۰/۸۷

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-20]

دستیابی به سعادت اخروی و ابدی	۰/۵۷	۰/۳۲	۸/۲۲
دستیابی به شهود	۰/۷۰	۰/۴۹	۱۳/۹۵
سازگاری اجتماعی	۰/۴۸	۰/۲۳	۶/۴۰
قرب و عشق الهی	۰/۷۸	۰/۶۰	۱۹/۰۸
مالکیت و تسلط بر نفس	۰/۶۸	۰/۴۶	۱۷/۸۰

بحث

براساس نتایج بدست آمده اخلاق به عنوان یک امر وجودی و یکی از ساحت‌های آن بخش مهمی از هویت فردی- اجتماعی فراگیران را تشکیل می‌دهد و نظام آموزشی نمی‌تواند و نباید نسبت به این جز از هویت و شخصیت افراد بی‌تفاوت باشد و باید با ایجاد مقدمات و بسترسازی مناسب زمینه تعالی اخلاقی افراد و اجتماع را فراهم آورد. بنابراین الگوی برنامه‌درسی تربیت اخلاقی به‌عنوان الگوی مطلوب در واکنش به کاستی‌هایی که در فرایند تربیت اخلاقی در حال حاضر وجود دارد و با هدف چرخش از فرایند تدریس صرف ارزش‌ها به تربیت اخلاقی طراحی شده است. برنامه‌درسی پیشنهاد می‌کند که برای تربیت اخلاقی کارآمد باید از پتانسیل همه حلقه‌های یادگیری موجود در یک برنامه درسی مانند دیسیپلین‌محوری و ظرفیت تلفیق خرد در سطح سایر دروس و تلفیق کلان با کل مدرسه بهره برد. برای دست‌یابی به این مهم نیاز است تا همه افرادی که به نوعی در فرایند تربیت اخلاقی به‌صورت صریح یا ضمنی درگیر هستند اهمیت این ساحت از یادگیری و نسبت آن با سیار ساحت‌های تربیت را درک کرده و با وظایف و مأموریت‌های خود در این خصوص آشنا باشند(۲۰). از این‌رو برنامه رشد حرفه-ای منابع انسانی البته با تأکید در نظام تربیت رسمی و عمومی ایران با وجود تأکیدات بسیار بر تربیت اخلاقی، به طور رسمی مصوب برنامه درسی تربیت اخلاقی وجود ندارد. در نگاه حاکم تربیت اخلاقی یک دیسیپلین درسی نیست که مانند علوم و ریاضی که دارای یک برنامه درسی وکتاب و بسته آموزشی مشخصی باشد. تربیت اخلاقی جریانی گسترده و فراگیر تلقی شده است که باید در تمامی عرصه‌های زندگی مدرسه‌ای نمود و بروز داشته باشد. پس این مطالعه بدنبال طراحی برنامه‌درسی تربیت اخلاقی در دو بعد مبانی و اهداف با استفاده از روش ترکیبی انجام شد.

با توجه به نتایج بدست آمده، مبانی تربیت اخلاقی به معنی امکانات، ضرورت ها و موقعیت حیان انسانی در تربیت اخلاقی است و شیوه ها به معنای راه کارها و پیش فرض هایی است که با توجه به مبانی، برای رسیدن به اهداف اتخاذ می شوند. مبانی و هدف های تربیت اخلاقی می توانند به انگیزه قوانین اجتماعی یا مورد پسند مردم واقع شدن باشد. قران کریم همه آموزه های خود را حول محور«توحید» بیان می کند و انگیزه تربیت اخلاقی را، حب معبود و رسیدن به قرب و نزدیکی به او بیان می کند. علامه طباطبائی، مبانی تربیت اخلاقی در قران را توحید، فطرت، هدفدار بودن انسان، اختیار و قوه معرفت پذیری انسان می داند. البته مهمترین مبنا را «توحید» معرفی کرده است که سایر مبانی حول آن می چرخد. شناخت توحید، نگرش موحد را نسبت به خود و خداوند تغییر می دهد؛ نقص های او را یادآور شده و تنها رافع کمبودها و نیازها را خداوند می داند. میل های فطری او نظیر میل به قدرت، علم و عزت و احترام، کمال و حقیقت، حب ذات، پرستش موجود برتر و ... اگر در کنار شناخت توحیدی قرار بگیرد، بهترین کمک کننده فرد در تربیت صحیح اخلاقی می شود.

همچنین با توجه به نتایج بدست آمده، اهداف برنامه درسی تربیت اخلاقی باید جامع باشد و از افراط‌گری در پرداختن به اهداف حوزه دانش و شناخت با توجه متوازن و سازوار به ابعاد سه گانه دانشی، بینشی و مهارتی چرخش نماید. در طراحی اهداف برنامه درسی تربیت اخلاقی باید در فرایند گزینش ارزش‌های اخلاقی به چند نکته توجه کرد. اولاً باید از منابع مختلف و متعدد برای شناسایی و گزینش ارزش‌های اخلاقی استفاده گردد. این منابع می‌تواند فرهنگ اخلاقی مسلط جامعه، تاریخ، ادبیات و سایر منابع مکتوب تمدنی و از همه مهم‌تر منابع دینی مانند آیات و روایات باشند که در این میان منبع دینی محوریت دارد. ثانیاً در گزینش و ارائه این ارزش‌های اخلاقی باید از کثرت‌گرایی برحذر بود و تلاش گردد این ارزش‌ها به‌صورت شبکه یا نظام ارزشی ارائه گردد(۲۱).

بنابراین با توجه به مقدمات بیان‌شده و با تأکید بر نتایج پژوهش هدف غایی برای برنامه‌درسی تربیت اخلاقی پرورش هویت و شخصیت اخلاقی فراگیران است. در مورد اهداف کلی برای تربیت اخلاقی می‌توان نهادینه‌کردن ارزش‌های اخلاقی در دانش، نگرش و مهارت فراگیران را به عنوان هدف کلی در نظر گرفت. در خصوص اهداف خرد و جزئی برنامه‌درسی تربیت اخلاقی باید بر عملیاتی تعریف کردن این ارزش‌های اخلاقی به‌صورت آداب اخلاقی متمرکز شد. در این مرحله از هدف‌گذاری باید بر اساس رویکرد شایستگی‌محور سطح انتظارات از فراگیران با توجه به سطح توانایی آن‌ها مشخص گردد.

به طور کلی برنامه درسی تربیت اخلاقی باید به صورت مستمر در سرتاسر آموزش های رسمی و غیررسمی دانشگاه ادغام گردد. بنابراین توجه هر زمانی و هر مکانی به تربیت اخلاقی موانع دستیابی به تربیت اخلاقی مطلوب را کاهش می دهد و برای رسیدن به این مقصود از ویژگی انعطاف عناصر برنامه درسی باید بهره گرفت. اما انسجام و همخوانی بین عناصر برنامه درسی تربیت اخلاقی به این صورت جلوه می کند که در شکل دادن ویژگی های کلیه عناصر برنامه درسی از

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-20]

کلیه قابلیت ها برای کمک به یادگیرنده بهره می گیرد(۲۲). این موضوع درتعیین اهداف، انتخاب و سازمان دهی محتوا،ر وش های یاددهی- یادگیری، ارزشیابی، فضا و جو و نقش معلم درتصمیم گیری ها مدنظر است، به نحوی که اگر در تعیین ویژگی های یکی از عناصر مانند اهداف یا محتوا به ویژگی یا نقش مبانی اخلاق اسلامی توجه نشود و توانمند سازیهای الگوی برنامه درسی نادیده گرفته شود، برنامه درسی از همخوانی و انسجام لازم برخوردار نخواهد شد و در نتیجه برای دانش آموزان اثربخش نخواهد بود و نخواهد توانست پاسخگوی نیازهای در حال تحول مدرسه و دانش آموز باشد (۲۳). دراین زمینه برخی صاحب نظران بر این باورندکه طراحی الگوی برنامه درسی اثربخش باید به گونه ای باشد که با ایجاد محیط یادگیری پویا، زمینه رشد و شکوفایی فراگیران را فراهم آورد(۲۴). از محدودیت های این تحقیق می توان گفت که این مطالعه فقط عنصر مبانی و اهداف برنامه درسی تربیت اخلاقی را بررسی کرده است و پیشنهاد می شود سایر عناصر در تحقیقات آتی توسط پژوهشگران دیگر مورد مطالعه قرار گرد.

نتیجه گیری

خلاصه مبانی و اهداف برنامه درسی تربیت اخلاقی برطرف نمودن خلأ ناشی از فقدان الگوی مناسب و پشتیبان برای سیاست گذاری و برنامه ریزیهای کلان و خرد نظام آموزش و پرورش در حوزه اخلاق است .از آنجا که تلاشهای صورت گرفته قبلی ناکافی تلقی شده است، تدوین الگوی تربیت اخلاقی متناسب با جامعه ایران می-تواند به عنوان گامی مؤثر درجهت بهبود شرایط تربیت اخلاقی تلقی نمود.

تقدیر و تشکر

بدین وسیله از تمام کسانی که ما را در اجرای بهتر این پژوهش یاری کر ند ، قدردانی می کنیم

ملاحظات اخلاقی

این مقاله برگرفته از رساله دکتری دانشگاه علامه طباطبائی با عنوان(طراحی و اعتبار یابی الگوی برنامه درسی مبتنی بر تربیت اخلاقی) با کد اخلاق IR.ATU.REC.1398.135است .در این پژوهش رضایت آگاهانه مشارکت کنند گان، اخلاق در استفاده از مصاحبه ، پرسشنامه و رعایت حقوق انسانی مشارکت کنند گان در تمام اصول تحقیق مورد احترام بوده است.

تضاد منافع

هیچ گونه تعارضی در منافع بین نویسند گان وجود ندارد.

منابع مالی

همه هزینه های این پژوهش بر اساس اعتبارات شخصی پژوهشگران انجام شده است.

منابع

1. Khaghanizade M., Maleki H., Abbasi M., Abbaspour A .. Pattern of medical ethics curriculum with Islamic approach. Educ Strategy Med Sci. 2013; 6 (1): 1-6.
2. Alipour Moghadam K, Maleki H, Shariati Sadroddin, E, Ghavam S, Sadeghi A. Explaining the Foundations and Principles of Ethical Education in the Opinions of Allameh Feiz Kashani, 2019,9 (4) 177-195.
3. Samadi, M-Dawa'i, M-Eqbalian, T, (1), Principles and Principles of Ethical Education in the Prophet's (PBUH) and Ahl al-Bayt (PBUH), Research in Education Issues, 20, no. 16, pp. 1-6.
4. Yazdani, J; Hassani, M . Assessment of the Adaptation of Curriculum Guidance Goals (Elementary and Guidance Courses) to the Goals of the Higher Education Council, Curriculum Studies Quarterly,2011,5(20)41-68.
5. Dehghani, M; Amin Khandaghi, M; Jafari S H; Noghani Dokht Bahmani, M. Conceptual Pattern Analysis in the Curriculum Area; Critique on Research with Pattern Design Approach in Mashhad Curriculum, University Ferdowsi, Fundamentals of Education,2012,1. 99-92.
6. Mehr Mohammadi, M . An analysis of the policy of reducing the focus of curriculum in higher education. Iran, Necessities and Opportunities. Iranian Higher Education,2008, 1 (3), 18-1.
7. Maleki, H. The Principles and Beliefs of Islamic Education, Journal of Islamic Research and Education,2014,1(1)11-30.
8. Carr, D. Educating the Virtues: An Essay on the Psychological Psychology of Moral Development and Education. London: Routledge.
9. Beheshti, M. Ethical Education from the Perspective of Faiz Kashani, Journal of Islamic Education,2012,2(5)67-92.
10. Bannari, A H. Moral Education and the Necessity of Looking at it, Islamic Education,2013 . 196-22.
11. Rahimi Dost Gh.H., Norouzi D .. Instructional Scaffolding Strategies in Problem-Solving Learning Environments. Educ Strategy Med Sci. 2014; 7 (5): 345-352.
12. Xie, Z. Research on the Present Situation and Countermeasures of Moral Education of Primary School Students. Advances in Higher Education, 2017 1 (1) .14-32.
13. Junaedi, M. & Syukur, F. Moral Education in Japanese Schools as a Model for Improving Character Education in Indonesia. Analisa: Journal of Social Science and Religion, 2017, 2 (01), 23-40.
14. Shi, J. Research on the Connotation of Moral Life Education in Schools for Mental Retardation, Existing Problems and Corresponding Strategies. Creative Education, 2017, 8 (15), 2508.
15. Delshad Tehrani, M. A Course in Islamic Education. Tehran: Darya Publications,2003.
16. Feyz Kashani, M. Al-Mahjah al-Bayda. Qom: Al-Nusra Institute of Islam,1996.

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-20]

17. Faiz Kashani, Molamhassan. Al-Haqqiq fi Mohsen al-Maqalaq: Lebanon: Dar al-Arab Book,1945.
18. Arafi, A.The views of Muslim scholars in education and its foundations, Tehran: Khome Publications,2013.
19. Torkzadeh, J ؛ Mohammadi, M and Sotoudeh Far, S. Developing and Validating a Comprehensive Teaching System - Learning in Higher Education, Curriculum Research Journal of Iranian Curriculum Studies Association,2016,1(2)93-116.
20. Englund, T. On moral education through deliberative communication. Journal of curriculum studies, 2016, 48 (1), 58-76.
21. Aghili, S R, Alam al-Hadi, J, Fathi Vajjarah, C. Designing a Model of Moral Education Curriculum in the Early Period of the Iranian Educational System. Teaching Research, ۲۰۱۹; 6 (4): 1-23.
22. Junaedi, M. & Syukur, F. Moral Education in Japanese Schools as a Model for Improving Character Education in Indonesia. Analisa: Journal of Social Science and Religion, 2017, 2 (01), 23-40.
23. Peterson, A. & Bentley, B. Exploring the Relationships Between Philosophy for Children and Character Education: Some Implications for Moral Education? Journal of Philosophy in Schools, 2015, 2 (2).
24. Rizzo, K. & Bajovic, M. Moral Literacy through Two Lenses: Pre-Service Teachers' Preparation for Character Education. International Journal of Teaching and Learning in Higher Education, 2016, 28 (1), 131-138.

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-20]